

17. Ezeknek sok terhét vállaira vette,
Parázna ügyöket drágán ki fizette,
Sok gond- s- galibából őket ki mentette
hálaadatlanságok Isteneit szenvedte.
18. Jól esett: mért magát korpában keverte?
Sörtés állatokkal sárt mért meg heverte?
Azért ilyen díját s- köszönetét nyerte
Szolga az Urával comperálny merte.
19. Azért az hasonló legyen hasonlóhoz?
Miért áll a' számárra, hogyha férhet lóhoz?
Friss vizen evezhet, miért jár bűdös tóhoz?
A ki csak meg vetést s- gyalázatokat hoz.
20. Messzéről fülelgei Tysser udvar Bíró,
Ki jövendülésben s- németül Jó Író,
Ennek is tettezenek a' szerelmes Író
De! még ez udvarban: bár vén? oly mint Tyro.
21. Mozgattya az fejét, irtogattya állát
Háromszor is nyesi napjában szakállát,
Járnak az ujjai és: mozgattya vállát,
Mozgattya a száját s- köpögeti nyálát.
22. Bánnya: mind párat ez: és hogy eő páratlan,
Bánnya, hogy másnak jön szerencse váratlan!
Mert Városhoz szokván, Faluhoz szokatlan!
S- mind Barátok Lova úgy él alkalmatlan!
23. Ha csak meg nem szánnya valamely Ordinántz
Mások előtt lévén mer mindenféle sántz,
Igy néki nem kedvez a' német módi Tántz,
Mindennek van tüje: a' kiben vagyon rántz,
vagy: A ki másnak arany: és neki csak zomántz.
24. Eötet is szerencse még egyszer meg leli
S- törpe óhajtásit magassá neveli
Régi özvegy szívét páros Fatum teli
S most alaton szívét Toronyra emeli.

Közlő: GÁLOS REZSŐ.

BENICZKY PÉTER LATIN FORDÍTÁSBAN

Apáti Miklós a tizenhetedik század magyar szellemi életének legérdekesebb és legtájékozottabb képviselői közé tartozik. Nincs kortársa, aki olyan mélyen hatolt volna Descartes filozófiájába vagy az új németalföldi misztikába, mint ő. Főművének, a *Vita triumphans*nak (1688) európai kapcsolataival behatóan foglalkoztam a *Magyar cartesianusokról* szóló dolgozatomban. Magyar vonatkozásait ott nem érintettem. Pedig ilyen is akad nála bőven. Ezúttal csak néhány irodalmi természetűre szeretném felhívni a figyelmet. Kedves költője Beniczky Péter. Ahol teheti, hivatkozik rá. Beniczky a megtestesült józan-okosság. Csupa közkeletű szólásból, «lestülyedt», megközelíthető nyelvi, érzelmi és morális elemből építi meg költészetét. Nincs, ami megrázná, megkapná benne az embert. Csak helyenként üt át rajta vallásos áhítatának személyi hangja. De bizonyára éppen ezért

tetszett a fiatal racionalistának. Nem éri be az utalással, hanem mindjárt be is mutat néhányat Beniczky *Magyar rithmusaiból*, csak hogy nem antik mérlékben, ahogy várnók, hanem az eredetihez híven epikus tizenkettősökben vagy magyar lírai formákban. Nem kell mondanom, hogy ezzel az eljárásával megfosztja a latin nyelvet minden méltóságától s a humanizmus nyelvét újra barbár fordulatokkal és szólásokkal teljes, mindennapi népieskedő «vulgáris» latinsággá degradálja. Itt nem két ritmikai-metrikai elvnek küzdelméről vagy egyezményéről van szó, mint az egykorú német költészetben vagy a mi tizenyolcadik századi deákosainknál, hanem egyszerűen az egyik elvnek feltétlen erőszakos érvényesüléséről a másik rovására. Nem ragaszkodik Beniczky szövegéhez. Szabadon bánik vele, kibővíti, cifrázza, körülírja értelmét, úgyhogy néha alig ismerni rá az eredetire.

Apáti egyízben arról beszél, hogy nincsen erényes ember, akit ki ne kezdenének a rágalmazás nyilai. Itt Descartes-ra gondol s tüstént eszébe jut Beniczky. «Hanc movet in suis strophis Hungaricis quaestionem, illiteratus ille, tamen admirandus Poeta Petrus Beniczkius, Miles ob Heroica Facinora Laureatus: Ecco ex Hungaricis hoc modo vertam in Latinum idioma:

- I. Alexandrum Magnum Apellis pictura
Exacte retulit, nec addere plura
Poterat: At Sutor surgens de sutura
Asserit defectum esse in ocrea.
- II. Lynx videt e longo ubi sit Mustela
Illi tamen Talpa succenset coecuļa.
De flore roscida quaerit Apis mella,
Cui struit virus inanis Stipula.
- III. Lana tenus Ovem abripit Aquila
Cujus ad exemplum impar avicula
Incipit aggredi parva Monedula:
Tandem a pueris capitur stultula.
- IV. Pardus est humilis pelle picturata:
At Vulpes cauda superbit hirsuta:
Sic prudens Anima quiescit modesta:
Illi tamen scurra multum est molesta.
- V. Struthio generat vastissimos pullos,
Regulus adaequat suos minimulos.
Prudens coacervat Virtutum cumulos
Inde metit Scurra mali manipulos.
- VI. Semel si poeta dormitat Homerus
Exultat Zoilus putans, statim Virtus
Ibit in nihilum: Jo! tandem masculus
Poterit supponi Tauro, Vitulus.¹

¹ Az első soroknak megfelelő szövege Beniczkynél: *Magyar rithmusok* (1670) II. 249 II.

Méhecske rosáruł széd jó édes mézet,
Az pók reá menvén szí azontul mérget,
Apelles képében varga talált vétket,
Mondván czippolyóshöz nem szabott mértéket,
Róka maga farkát szokta csak dicsérni,
Tigris s Párducz bőrit csak semminek vélni.
De szűcs meg-csáválva kezdi azt becsülni,
Erdeméhez képest az árát is szabni... stb.

Hasonló szabad, bővítő technikával dolgozza át a *Rithmusok* első részének utolsó darabját, amely arról szól, «Hogy a szabad zabola nélkül való Nyelv mindeneket vissza magyaráz.» Mutatóba néhány szemelvény:

1. Crocodilus velut puer Cantat lachrymando vafer, Virus sublatet; ut Afer Sub ilice haeret Aper.	2. Sic Lingua habens conditum Roscido melle palatum, Candorem agit versutum, Lethale simulat palpum.
3. Fornaci flammis edaci, Nequit messe rapaci Maior uredo: Procaci Lingua philtro tentatrici.	

(Így folytatódik még tizenegy versszakon keresztül.)¹

Hívebb, kötöttebb az *Ember fogad fogadást, azeb ki megállya* című oktatás átdolgozása. Persze itt is furcsán hat a magyar lírai ritmus s a más ritmushoz szokott latin nyelv felemás találkozása:

1. Equus tantum fugit, Quantum Eques cogit, Sudores emittendo; Spiritus amittit, Malum sibi quaerit, Identidem cadendo: Tandem contemnitur, Ad arva pellitur, Saepius vapulando.	2. Canis venaticus, Quando currit lepus, Insequitur extemplo: Pertingit leporem, Evomit cruorem, Privabitur pabulo: Jam non est oboli, Penditur nihili, Transploditur a servo. ²

Érdekesebb Apátinak egy másik, önálló kísérlete. Messze idegenben Pannoniát idézi: «Ex Exemplis innumeris in rationem insurgere potest quaeribunda et lachrymans nostra Pannonia, per longas temporum centurias trita, immaniter ab omnibus tam Propinquis quam Remotis, nec non ab omnibus Populorum reliquiis sugillata, spoliata, divexata, et manu barbara difloccata: Sed procul omni dubio, Vae vobis deditis quaestui malo pro domo vestra, ut disposeritis in Excelso nidum vestrum, quo eripemini

¹ Megfelelő szövege, *Magyar rithmusok*, I. 125—128 l.

Crocodilus mint kisgyermek
Sír, s jaj szava merő ének:
De notája a végének
Leszen vesztése fejednek.

Így csásogo nyelvnek inye
Csalárd, s hamis szó gégéje.
Meg-hat álnok lehellete,
Mert égő tűz foga fénye.

² Megfelelő szövege, *Magyar rithmusok* I. 119—125 l.

Az Ló mind addig fut,
A mig oda nem jut,
Hová, Ura akarja:
Tajték rola szakad,
Verétkezik, s izzad,
S lehetit okádgya:
El esvén meg-romol,
Lába szege bomol,
Csak ki-csapják ugarra.

Az eb- is kergeli
Az Nyulat el-üti
Szive dobogásával,
Addig jádzik véle,
Meg-szakad az bele,
Lantol a két inával,
Nincs ereje immár,
Korpa is neki kár,
Meg-lövetik szolgálval.

e potestate mali.» A szegény kifosztott, megnyomorított Haza nevében siralmas panasszal fordul Istenhez :

Gemit Pannonici Sionis Filia
Gemunt velut inter spineta lilia :
Deus ! Quanta Tibi fundit suspiria :
Tardas tempestiva tamen auxilia.

Ejulat ex antro noviter parato,
Te Deum Tutórem proclamat consulto :
Veni Christe Jesu apparatu toto,
Ostio coelorum aperto relicto.

Clamat ! Ecce solam Me Tibi relictam,
Omnibus humanis viribus privatam,
Amplectaris Sponsam Tibi desponsatam,
A Fratibus meis proterve contemptam.

Subvenias oro Tua Potentia,
Cujus dextrae tela non sunt fragilia :
Accelera quaeso perreni Gloria,
Ne Corona mea sit transitoria.

A hús versszakból álló panasz ezt az egyetlen vezető hangot variálja. Aki ismeri Gyöngyösit, tüstént észreveszi, hogy az érületi helyzetben és a fájdalmas patoszban valamilyen rejtett rokonság van Apáti és Gyöngyösi *Palinodiája* között. Közlebbi kapcsolatról vagy hatásról persze alig lehet szó : a hang úgyszólván a «levégőben van».

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

BERZSENYI MEGÍTÉLÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ.

(Második, bef. közlemény.)

E Kölcsénytől kinövészeknek nyilvánított kifejezésekről azt mondja végül Szemere : «Eftéle kinövészek Kis Jánosnak philosophusi s Csokonainak népi versében minden bizonnal tul növészek volnának, sőt azok volnának Virág, Dayka és Himfy versében is, mert ezek nem röpdesnek vissza a görögök felé, nem foglalatoskodnak ideális képekkel s phantasiájok az exaltatio legmagosabb lángjában nem tudna szelid maradni : de a mindig szeliden maradni tudó phantasia szelid és nem vad, nem tulságosan bő kinövéseket hoz elő. Soha sem kellene feledni a recensensnek, hogy azon clima alatt, hol minden csupa lángolásra, csupa ifjai erőre nőtt föl, ott a nyelv élőfájának kinövészei is hasonló nagyságban kénytelenek kisebbre nőni. Az illyenekre nem Bochem hanem Herder legyen kertész, ki a világműltészetet képes vala fölfogni, akár az ugynevezett atticus akár pedig az asiaticus styluslan. S a magyar criticusnak nem nehezteni, hanem örvendezni kellene, hogy a keleti fajnak van költője ki keleti pompában képes meg szólalni.»

A provincialismusokra térve, kijelenti, hogy a legszokatlanabbakkal Berzsenyi maga is nem ünnepi, hanem hétköznapi dalaiban él, különben pedig irodalmi nyelvünk már a Himfy megjelenése óta is gazdagodott provincialismusok felvételével. Ilyenek : *virány, csalit, ravatal* «mellyeket